

התרחקות מהמינים

ז. האמוראים עצמם נחלקו האם האיסורים הם קנס	א. מבוא
ח. הקנס הוא לחשוש למיעוט	ב. איסורים בקשר עם המינים
ט. מחלוקת האמוראים האם מומר להכעיס נחשב מין	ג. האם הדינים הם איסור דאוריתא או קנס חכמים
י. השמטת הפוסקים	ד. הוכחות שהאיסורים מחשש אמיתי
יא. מחלל שבתות בפרהסיא	ה. הוכחות שהאיסורים מטעם קנס
יב. סיכום	ו. סתירות בדעת רש"י

א. מבוא

יהודים שדעותיהם סותרות את עיקרי האמונה¹ נקראו בלשון חכמים 'מינים'.² חז"ל קבעו שאותם מינים נידונים בגיהנום לנצח³ ואיבדו את חלקם לעולם הבא,⁴ (בניגוד לרשעים העוברים על איסורי תורה), והתירו להורגם.⁵ בנוסף, חכמים קבעו הלכות המחייבות להתרחק מאוד מהמינים (כמפורט להלן).

המאמר יעסוק בכמה שאלות: א. מיהם המינים שביחס אליהם נקבעו הלכות אלו? האם מדובר בעובדי עבודה זרה,⁶ או בכל הסוטים מעיקרי האמונה?⁷ ב. האם הרחקות אלו

1 די בכך כדי להתייחס אליהם בחומרה, גם כאשר במעשיהם אינם עוברים על איסורי התורה.
 2 א. ישנם גם יהודים הסוטים מעיקרי האמונה וקרויים 'אפיקורוסים'. לא מדובר בכינויים מתחלפים לאותם אנשים, שכן הברייתא (בבלי ראש השנה יז, א, ומקבילה בתוספתא סנהדרין [צוקרמנדל] יג, ד - ה) מונה מינים וגם אפיקורוסים. (אין כאן המקום לדון בשאלה מי קרוי 'מין' ומי קרוי 'אפיקורוס'). המאמר שלהלן יתמקד במינים.
 3 ב. בחלק ממקורות חז"ל נראה בבירור שהמינים הם יהודים שנטו לדת הנוצרית, אבל בסוגיות אחרות המינים הם בעלי אמונה דתית אחרת, שאינה נוצרית.
 4 כמבואר בברייתא ראש השנה הנוכרת בהערה הקודמת.
 5 כך מבואר בריש"ב"א ראש השנה שם, וברמב"ם תשובה ג, ו.
 6 ברייתא המובאת בבבלי עבודה זרה כו, ב (ומקבילה בתוספתא [ליברמן] בבא מציעא ב, לג): המינים והמסורות והמומרים - היו מורידין ולא מעלין.
 7 מכאן ולהלן בקיצור ע"ז.
 8 אם נניח שמדובר בסטיה מעיקרי האמונה (ולא רק בעובדי עבודה זרה), עולה השאלה מהם עיקרי האמונה שהכופר בהם נחשב מין. שאלה זו חורגת מתחומו של המאמר הנוכחי.

נובעות מחשש לאיסור תורה, או שהן קנס חכמים? ג. מדוע הושמטו רובן של הלכות אלו מספרי הפוסקים? כפי שיתברר בהמשך, שלוש השאלות קשורות זו לזו. בתחילה השאלה תוצג כמחלוקת בין האחרונים, לאחר מכן נראה שיש בכך מחלוקת בין הראשונים, ובסיום אטען ששאלות אלו תלויות במחלוקת אמוראים. מסקנה נוספת תהיה שגם אם ההרחקות מהמינים הן קנס חכמים, גדרן הוא לחשוש למיעוט שאינו מצוי.

ב. איסורים בקשר עם המינים

בתוספתא⁸ מובאת רשימה של איסורים המצמצמים את הקשר בין ישראל כשר למין, וחלקים מדברי התוספתא הובאו במקומות שונים בתלמוד הבבלי:

מקבילות בתלמוד בבלי (וילנא)	תוספתא חולין
<p>חולין יג, א - ב: תנינא להא דת"ר: 1. שחיטת מין לעבודת כוכבים, 2. פיתו פת כותי, 3. יינו יין נסך, 4. ספריו ספרי קוסמין, 5. פירותיו טבלין, 6. ויש אומרים: אף בניו ממזרין.</p>	<p>הלכה כ. בשר שנמצא ביד גוי מותר בהנאה, ביד המין אסור בהנאה. היוצא מבית ע"ז הרי זה בשר זבחי מתים. מפני שאמרו: 1. שחיטת המין ע"ז, 2. פתן פת כותי, 3. ויינם יין נסך, 4. ופירותיהן טבלין,⁹ 5. וספריהן ספרי קוסמין, 6. ובניהן ממזרין.</p>
<p>בבלי ע"ז כז, ב: לא ישא אדם עם המינין, ואין מתרפאין מהן אפילו לחיי שעה.</p>	<p>הלכה כא. 7. אין מוכרין להן ואין לוקחין מהן, 8. ואין נושאין מהן ואין נותנין להן,¹⁰ 9. ואין למדין את בניהן אומנת,¹¹ 10. ואין מתרפאין מהן - לא ריפוי ממון ולא ריפוי נפשות.¹²</p>

8 מסכת חולין (צוקרמאנדל) ב, כ-כא. ראה שם הלכות כב-כד שממשיכות את הדיון ביחס למינים.

9 החסדי דוד על התוספתא מפרש שחוששים שמא המין לא עישר, ולכן הפירות ספק טבל. אפשר להציע הסבר אחר: גם כאשר ידוע שהמין עישר את הפירות, היות שאינו מאמין בתורה ובמצוות אין למעשיו חלות הפרשת תרומות ומעשרות.

10 בתוספתא נאמרו שני דינים: "7. אין מוכרין להן ואין לוקחין מהן, 8. ואין נושאים מהן ואין נותנין להן". בברייתא בבבלי (ע"ז כז, ב) נאמר רק "לא ישא ויתן אדם עם המינין". היה אפשר לפרש שמדובר במשא ומתן של מסחר, אבל התוספות שם כתבו "לא ישא ויתן עם המינים - פי' להאריך עמהם בדברים פן ימשכוהו". (כפסקי תוספות שם אות מד כתב: "לא ישא ויתן עם המינין מתורתן דאתי לאימשוכי" - הגביל את האיסור למשא ומתן על תורתם). וכן כותב הריטב"א שם "לא ישא ויתן עם המינין - פירוש אפי' משא ומתן של דברים". החסדי דוד על התוספתא מסייע לדברי התוספות מהתוספתא, כי אם מדובר במשא ומתן של מסחר, הדבר כבר נאמר לפני כן בתוספתא: "אין מוכרין להן ואין לוקחין מהן"!

החסדי דוד מפרש שהאיסור למכור ולקנות מהמינים הוא שמא יבוא המין להודות לעבודה זרה על העסקה שעשה. הוא משווה דין זה למשנה (ע"ז כט, ב) שאסור לשאת ולתת עם גויים שנמצאים בדרכם לבית עבודה זרה. החזון יחזקאל מפרש שבבואו עמהם בענייני מקח וממכר "אתי לאמשוכי בתרייהו". כלומר, לפי החסדי דוד האיסור קשור לעבודה זרה, ולפי החזון יחזקאל להתרחקות מהמינים. הטעם לאיסור משא ומתן בדברים עם המין לפי התוספות הוא מחשש הימשכות אחריהם. החזון יחזקאל על התוספתא מציע פירוש אחר מהתוספות לדברי התוספתא שאין נושאים ונותנים: "ואין נושאים מהם ולא נותנין להם - אין נושאים מהם נשים, ואין נותנים להם בנות ישראל [על דרך "וְאֵת בְּנוֹתֵיכֶם תִּנּוּ לְאִנָּשִׁים" בירמיה כט, ו - א"ר] ובתוספות במסכת עכו"ם דף כז ע"ב פרשו לא ישא ולא יתן עמהם בדברים פן ימשכוהו בתרייהו [מושג הלשון "משא ומתן" שבכל מקום הוא על שם שכשנושאים ממנו ונותנים לו יש בזה התקרבות והתחברות - א"ר]".

זהו פירוש מעניין, והוא מתאים ללשון התוספתא שמונה בנפרד "אין נושאים מהם" ולא נותנין להם" (אם מדובר בשיחה הלשון פחות מתאימה, שכן אין בשיחה שתי פעולות נפרדות: נשיאה, ונתינה). למרות זאת, הפירוש אינו נראה בעיני, משתי סיבות: א. כבר לפני כן הביאה התוספתא דעה "בניהם ממזרים" (ויש בזה מחלוקת). לפי מי שסובר שבניהם ממזרים, פשוט שאין לשאת את בנותיהן! ולפי הדעה שאין בניהם ממזרים, מסתבר שאינו חושש לנישואים עמהם, שאם אסור לשאת למאי נפקא מינה אם הבנים ממזרים או לא? ב. פירוש החזון יחזקאל לא מתאים ללשון הבבלי: "לא ישא ויתן אדם עם המינין" ("ישא ויתן" יחדיו לא משמע כמוסב על נישואים), ונראה להשוות את דברי הברייתא של הבבלי לאלו של התוספתא.

11 החזון יחזקאל מסביר שזה מחשש שיבוא בדברים עם אביו ויימשך אחר המינות. ניתן לפרש שזהו קנס ועונש על המין.

12 הגמרא (עבודה זרה כז, ב) מסבירה שהאיסור הוא משום שמינות מושכת (ויש חשש שאם יתרפא מהמין יימשך אחר שיטתו). לדעת התוספות (ע"ז כז, ב; פסחים כה, א) האיסור רק כאשר הריפוי נעשה באמצעות לחש של מינות. בר"ן על הרי"ף ע"ז ח, ב כתב שבמין חוששים בסתמא שמשתמש בלחש של עבודה זרה; וראה בעל המאור ע"ז ח, א שמשמע שגם ריפוי שלא באמצעות מינות אסור. האיסור אינו כדי לקנוס את המין (אדרבה החולה ניזוק מהאיסור), אלא מחשש הימשכות למינות.

ג. האם הדינים הם איסור דאורייתא או קנס חכמים

התוספתא מונה עשרה איסורים הקשורים ליחס עם המין, ויש הבדל ניכר בין הלכה כהלכה כא: א. הלכה כמתיחסת לחפצים אסורים של המינים (כולל בניהם), והלכה כמתייחסת לפעולות אסורות כלפי המינים.¹³ ב. האיסור על החפצים אינו מנוסח בברייתא על ידי הגדרת הדין (למשל: בשר ששחט המין אסור בהנאה, פתו אסור באכילה, יינו אסור בשתיה, ספרים שכתב פסולים וכו'), אלא על ידי השוואה של איסור החפצים של המין לאיסורים מוכרים אחרים (עבודה זרה, פת כותי, יין נסך, ספרי קוסמים, פירות טבל, ממזרים). ג. התלמוד הבבלי במקום אחד (חולין יג, א - ב) מצטט רק את איסורי הלכה כ, ובמקום אחר (ע"ז כז, ב) הוא מצטט את הלכה כא. הציטוט החלקי הנפרד עשוי לרמז שמדובר בהלכות מסוג שונה.

התבוננות בפעולות שנאסרו בהלכה כא מלמדת שהן איסור דרבנן כדי להתרחק מהמינים, למנוע השפעה רעה שלהם,¹⁴ וגם להעניש ולהרתיע את המינים. ביחס לששת האיסורים המנויים בהלכה כ יש לדון: ניתן לומר שהברייתא אוסרתם מחשש לאותם איסורי תורה (עבודה זרה, טבל וממזרות)¹⁵ שמתעורר בגלל התנהגותם של המינים. אבל ניתן גם לומר שאיסורים אלו הם קנס חכמים כדי להתרחק מן המינים.

13 הבדל זה אינו לשוני בלבד. כאשר האיסור מוגדר ביחס לחפץ, הוא נאסר גם כשהחפץ אינו בבעלות של המינים, ואילו הפעולות אסורות רק כשהן נעשות באופן ישיר עם המין.

14 התוספות בעבודה זרה כז, ב כתבו: "לא ישא ויתן עם המינים - פירוש להאריך עמהם בדברים פן ימשכוהו". את האיסור ללמד את בניהם אומנות מסביר החזון יחזקאל על התוספתא שהוא מחשש שיבוא בדברים עם אביו ויימשך אחר המינות (ולענ"ד מסתבר יותר להסביר מטעם קנס ועונש). את איסור הריפוי מהמין מסבירה הגמרא (ע"ז כז, ב) שהוא משום שמיות משכא טפי, ונראה מהגמרא שם שזהו גדר שגדרו חכמים ("ופרוץ גדר ישכנו נחש").

15 א. פתו של הכותי שונה מרוב האיסורים (דאורייתא) המוזכרים בברייתא, והיא חרם שהחרימו חכמים את הכותים ואסרו את פיתם, כפי שמצטטים התוספות (חולין יג, א) מפרקי דרבי אליעזר. לאור זה נראה שגם איסור פת המין היא מטעם חרם והרחקה, כמו פת כותי.

ב. בחידושי הרמב"ן לחולין יג מדגיש שאיסור פת כותי שונה מאיסור פת נכרי: "הא דתנו רבנן פתו פת כותי ויינו יין נסך. משום דתנן בסדר זרעים (שביעית פ"ח): פת כותי כבשר חזיר, נראה שהחמירו בפתו [=של כותי] יותר מפת של גוים, שפת של גוים במקום שאין פלטור ישראל מעממו עליה והתירוה, ופת של כותי אסורה. ואפשר שחששו [=חכמים] שמא יטמעו בהם [=בכותים], וגזרו על עיקר חיי נפש [=הפת] יותר משל גוים [=שלא החמירו כל כך בפתם], דלא מטמיעי ישראל בהו. אי נמי פת של גוים אי אפשר לרוב הצבור לעמוד בה כמו שאפשר להם לעמוד בפת של כותיים [=ולכן הקלו יותר בפת נכרי]."

בשאלה זו נחלקו חכמי איטליה (במאה ה-16 למניינם), כפי שמובא בשו"ת רבי עזריאל דאיינה (חלק ב, רפז - רפט). בגלל סכסוך בין קהילות (על השתתפות בתשלום מס לאפיפיור), החרימו רבני קהילת בולוניה את קהילת רג'ו, וכתבו בכתב החרם שפיתם של יהודי רג'ו פת כותי, יינם יין נסך, וספריהם ספרי מינים. כנגד זה טענו הרבנים המצדדים בעד קהילת רג'ו¹⁶ שחכמים אסרו רק את פתם ויינם וספריהם של המינים, שהם יהודים האדוקים בעבודה זרה, והאיסור הוא משום שיש במעשי המינים חשש לעבודה זרה. אבל בחרם רגיל על עברייני שאינו חשוד בעבודה זרה אין מקום לאסור את הפת, היין והספרים.

שאלה זו נוגעת גם להבנת ההלכה שיינו של המין נחשב כיון נסך ואסור בשתיה. המונח 'יין נסך' מופיע במקורות חז"ל בשני מובנים: א. יין שהתנסך לעבודה זרה, ואסור מן התורה בשתייה ובהנאה כדין תקרובת עבודה זרה. ב. סתם יינם של גוים, שאסור מדרבנן.¹⁷ האם כוונת הברייתא "יינם יין נסך" היא לאסור את יינו של המין מן התורה מחשש שהיין התנסך לעבודה זרה, או שאסור מדרבנן כסתם יינם (מטעם קנס)?¹⁸ הרב יוסף קאשטילפראנקו ממנטובה כתב:¹⁹

כי מה דאמרינן פרק קמא דחולין "שחיטת מין לע"ז פתו פת כותי יינו יין נסך ספריו ספרי קוסמין פירותיו טבלין" הוא מצד שהאמת כן הוא שמנסך לעבודה זרה... ויינו יין נסך גמור, ולא כסתם יין...²⁰

ג. איסור הפת הוא באכילה ולא בהנאה - בניגוד לבשר הנשחט על ידי מין שאסור גם בהנאה. מסתבר שאין רגילות של עובדי עבודה זרה לעבוד עבודה זרה באפיית פת, ואין חשש של תקרובת עבודה זרה.

16 רבני קהילת רג'ו והמצדדים בדעתם טענו שהחרם אינו מוצדק וביטלו אותו, ומחלוקת זו אינה מענייננו.

17 ראה לדוגמה בבלי ע"ז לד, א: "יין נסך דרבנן". וראה בהשגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם לא תעשה קצד: "זכמה פעמים בגמרא קורין סתם יינן לבדו יין נסך, כאמרם (ע"ז נו, א) "שאני יין נסך דאחמירו ביה רבנן" ואמרם (שם לד, א; פסחים ל, ב): "וכי תימא חמץ דאורייתא יין נסך דרבנן, כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון". וברוב המקומות לשון יין נסך כולל המתנסך לעבודה זרה וסתם יינם."

18 נפקא מינה כאשר יש ספק האם זה יין של מין, אם זהו ספק בדין תורה שדינו להחמיר, או ספק דרבנן שדינו להקל.

19 שו"ת רבי עזריאל דייאנה ח"ב סי' רפח עמ' 626.

20 גם ר' יוסף תאומים (בעל הפמ"ג) בספרו ראש יוסף לחולין (יג) נקט בפשטות שהיין אסור מחשש שהתנסך לעבודה זרה, ולכן האיסור הוא מן התורה. לעומת זאת החזון איש (יו"ד ב, כג) נקט שהאיסור הוא מדרבנן בגדר סתם יינם, ולא משום חשש תקרובת עבודה זרה מן התורה. לפי זה מסתבר שהאיסור לא מבוסס על החשש ליין שהתנסך לעבודה זרה, אלא זהו קנס כדי להתרחק מהמין ולהעניש אותו.

ד. הוכחות שהאיסורים מחשש אמיתית

תחילה אביא מקורות שבהם נראה לכאורה מפשט הגמרא ומדברי הראשונים שהאיסור מחשש איסור תורה, ולא מטעם קנס.

1. בשחיטת מין יש חשש תקרובת עבודה זרה

כאשר גוי שוחט בהמה (אפילו בהתאם להלכות שחיטה), הבשר אסור באכילה (משום ששחיטת הגוי פסולה, כמבואר במשנה חולין יג, א). כאשר ישראל מין שוחט אסור גם ליהנות מהבשר (חולין, שם). מלשון הברייתא "שחיטת המין לעבודה זרה"²¹ נראה שהאיסור הוא מחשש שהמין שחט את הבהמה לעבודה זרה, והבשר אסור בהנאה מחשש תקרובת עבודה זרה. וכן מבואר ברש"י (חולין יג, ב):

מין - זה האדוק בעבודת כוכבים. ומין ישראל חמור ממומר לעבודת כוכבים, שהמין אדוק בה וכל מחשבותיו לה...

דעובד כוכבים מבעיא - כ"ש שאדוק [=יותר ממין ישראל - א"ר] דסתם מחשבותיו לה, ואסורה בהנאה.²²

לדברי רש"י איסור ההנאה מהשחיטה הוא בגלל שסתם מחשבתו של המין לשחוט לעבודה זרה, והוא נאמר רק במינים האדוקים בעבודה זרה (שבהם קיים חשש כזה). וכן כתבו התוספות בחולין (ד, ב) ועוד ראשונים רבים.

2. ספריהם ספרי קוסמים

בברייתא נאמר: "ספריהם [=של המינים - א"ר] ספרי קוסמין", רש"י (חולין יג, א) מפרש שמדובר על ספרי תורה נביאים וכתובים שכתב המין, ומצווה לשורפם (על אף שמדובר בכתבי הקודש).²³ ספרי הקוסמים הם כנראה ספרי לחש וקסמים, וכשם שמצווה לשרוף ספרים אלו, כך מצווה לשרוף את ספר התורה שכתב המין. מצוות שריפת ספרי קודש שכתבו מינים מופיעה בכמה מקורות אצל התנאים.²⁴ רב נחמן

21 כך הגרסה בכתבי היד של הבבלי. (בדפוס וילנא: לעבודת כוכבים). בתוספתא: שחיטת המין עבודה זרה.

22 וכן מבואר בחידושי הרשב"א חולין ד, ב: "ואם הוא מין שנעשה כומר לע"ז אין צ"ל ששחיטתו נבלה שאף בהנאה היא אסורה כי מתוך שהוא אדוק בע"ז שחיטתו לע"ז ואסורה בהנאה, וכדנתיא (יג, א) שחיטת מין לע"ז פתו פת כותי ויינו יין נסך ספריו ספרי קוסמין פירותיו טבלים וי"א אף בניו ממזרים, ובמין ישראל מיירי מדקתני בניו ממזרים".

23 שריפת ספרי תורה של המינים מוזכרת בכמה מקורות (כמובא להלן), ונראה שמדובר במציאות שכיחה. אני משער שמדובר בספרי תורה שנכתבו על ידי הנוצרים הראשונים (שהיו יהודים) עבור עצמם.

24 א. ברייתא בשבת קטז, א ומקבילה בתוספתא מסכת שבת (ליברמן) יג, ה-ו. ב. ספרי במדבר פרשת נשא פסקא טז.

גייטין מה, ב) אומר: "נקטינן, ספר תורה שכתבו מין ישרף. כתבו גוי יגנו". הדגשתו של רב נחמן היא שספר תורה שכתב מין חמור יותר מספר תורה שכתב גוי.

האם ספרי הקוסמים מתבססים על עבודה זרה (ונשרפים מחמת המצווה לאבד עבודה זרה), או שמדובר בקסמים שאינם מבוססים על עבודה זרה, אבל היות שאסרה תורה את הקסמים - ראוי לשורפם? ובהתאמה לשאלה זו, כאשר הברייתא משווה את ספרי המינים לספרי הקוסמים, האם המצווה לשרוף את ספרי המינים היא מחמת שהספרים נכתבו לשם עבודה זרה ומצווה לאבדם, או שהיות שספרים אלו פסולים ראו חכמים לקנוס ולשורפם, כדי להרחיק מן המינים?

רש"י מפרש את דברי רב נחמן בגייטין שהובאו לעיל:

מין - האדוק בעבודת כוכבים כגון כומר. ישרף - דודאי לשם עבודת כוכבים כתבו.

לדברי רש"י הספר טעון שריפה משום שהמין אדוק בעבודה זרה, והספר נכתב לשם עבודה זרה. נראה שאין הספר כלול במצוות התורה לבער עבודה זרה, הנלמדת מהפסוק "וְאֵבֶדְתֶּם אֶת שְׁמֵם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא" (דברים יב, ג), שהרי הספר אינו חפץ שעובדים לו, וגם אינו תקרובת לעבודה זרה. אבל היות שאין בספר קדושה וגם נכתב לשם עבודה זרה - ראוי לשורפו ולא להותיר שמץ עבודה זרה.²⁵ לפי פירוש רש"י נראה שספרי הקוסמים (שהברייתא משווה אליהם את ספרי המינים) מתבססים על קסמים של עבודה זרה.

מדברי רש"י הוכיח החכם האיטלקי רבי יוסף קאשטילפראנק²⁶ ששריפת ספר התורה

25 בחידושי הרמב"ן לפני יהושע גייטין שם נקטו שאם הגוי כתב לשם עבודה זרה החיסרון הוא רק משום שהספר לא נכתב לשמה - ולמאן דאמר שאין צריך כתיבה לשמה הספר כשר. לשיטתם נראה כמו שכתבתי: היות שאין בספר קדושה ציוו חכמים לשורפו, שלא להותיר שמץ עבודה זרה. בחידושי חתם סופר גייטין שם מתווכח עם הרמב"ן, ולדעתו החיסרון הוא משום שהשמות שנכתבו לשם עבודה זרה נחשבים כעבודה זרה שמצויים לאבדה (גם בשו"ת שב יעקב סימן נד נקט בתוך דבריו בפשטות שלפי רש"י חייב מן התורה לבער). בשו"ת שבט הלוי (ח"ג, קמה) הקשה על החתם סופר, שאם כן עיקר חובת השריפה היא על השמות שנכתבו לשם עבודה זרה (ושריפת שאר הספר כנראה מדרבנן אגב שריפת השמות), ואילו דעת רבי יוסי (שבת קטז, א ובספרי) שאת השמות אינו שורף, אלא רק את שאר הספר. נראה שרק חפץ שעובדים אותו נחשב עבודה זרה, אבל שמות אפילו נכתבו לשם עבודה זרה אין להם ממש גדר של עבודה זרה הטעונה איבוד. ראה גם דברי ירמיהו על הרמב"ם (תפילין ומוזוה א, יג) שמסתבר שאין מצות שריפה מדאורייתא, שהרי הקדשת חפץ לעבודה זרה אינה אוסרת, כמבואר במסכת ע"ז מד, ב.

26 שו"ת רבי עזריאל דאיינה ח"ב סימן רפח, עמ' 626.

שכתב המין נובעת מחשש אמיתי, ולא מטעם קנס. לכן, לדעתו, אין לשרוף ספר תורה שכתב עבריין מוחרם שאינו עובד עבודה זרה.

3. בניהם ממזרים

נחלקו התנאים האם בניו של המין ממזרים. הגמרא (חולין יג, ב) מסבירה: "ות"ק [=שהתיר את בניו סובר - א"ר] אשתו לא מפקר". מפשטות הגמרא נראה שלדעת 'יש אומרים' שבברייתא בניו של המין ממזרים בגלל חשש אמיתי לממזרות, שכן המין אינו מונע את אשתו מלהיבעל לאיש אחר. וכן פירש רש"י שם: "בניו ממזרים - שאינו מקפיד על אשתו ומפקירה", וכן הוכיח הרב יוסף הנ"ל. לכן, לדעתו, בעבריין שאין בו חשש כזה, אין לכלול בחרם ממזרות על בני המוחרם.

ה. הוכחות שהאיסורים מטעם קנס

ישנם מקורות שמהם מוכח להיפך: שאיסור פתם ויינם וספריהם של המינים אינו מחמת חשש עבודה זרה, אלא בגדר קנס וחרם.

1. חרמות קדומים שכללו איסור פתם ויינם וספריהם

נעלם מרבני איטליה הנזכרים שישנם כבר תקדימים מהקדמונים לחרם על עבריניים שכולל איסור על פתם ויינם וספריהם.

1. כתוב בתשובות הגאונים:²⁷

לרב פלטוי. וששאלתם חרם ושמטא דבר א' הוא או לא?

איזהו חרם ואיזהו שמתא? שמתא נדוי שמנדין אותו וכותבין עליו פתיחא. לאחר שמנדין אותו שלשים יום ואינו חוזר בו ממה שהיה בידו כותבין עליו חרם ומוציאין אותו מכלל ישראל.

ומה היא החרמתא? כך כותבין:

פלוגי בן פלוגי, לחכמים וראשי ישיבות וזקנים שלומכם ירבה! מודיעים אנו אתכם שפב"פ יש עליו ממון של פ' וחתכנו עליו ולא קבל, או עבר עבירה אחת ודנינו אותו ולא קבל. ונדינו אותו שלשים יום ולא קבל, ולא חזר ולא תבע נדויו. וצוינו והחרמנו אותו. אף אתם החרמו אותו בכל יום תמיד, הכריזו עליו שפתו פת כותי ויינו יין נסך ופירותיו טבלים וספריו קוסמים, וחתכו ציצותיו ועקרו מזוזתו, ולא תאכלו עמו ולא תשתו עמו, ולא תמולו לו בן, ולא תלמדו את בניו תורה בבה"כ, ולא תקברו לו מת, ואל תכניסוהו לחברת מצוה ולא לחברת הרשות, ושטפו כוס אחריו, ונהגו בו מנהג נכרים.

27 מוסאפיה (ליק) סימן י. התשובה נמצאת בשינויים קלים גם בתשובות הגאונים שערי צדק חלק ד שער ה סימן יד, ובאורחות חיים הלכות שבועות ונדרים אות יז.

ואמרו חז"ל (מועד קטן טו, א): מנודה שונה ושונין לו, נשכר ונשכרין לו. מוחרם לא שונה ולא שונין לו, לא נשכר ולא נשכרין לו.

תשובה זו כוללת חומרות יתירות בחרם שאינן מוזכרות בגמרא, ונראה מהגמרא שאינן מחויבות לדינא. בשו"ת הריב"ש (קעג) התייחס לקושי זה וכתב:

הגאונים נהגו להחמיר הרבה בגזרתם והעובר על דינם. שהרי כתבו... וכבר אתה רואה שכל אלו חומרות יתרות שהיו נוהגים הגאונים ז"ל למי שעבר על גזרתם ומסרב בדינם, כי היו גאוני עולם והיו על בני הגולה כסנהדרין על כל ישראל. אבל לאחר דורם לא נהגו כן רק כפי דין הגמ', וכבר ידעת שאמרו ז"ל נדוי שלנו כנזיפה שלהם...

לדברי הריב"ש, הגאונים החמירו בחרם יותר מדינא דגמרא.²⁸ על כל פנים, הניסוח של הגאונים: "שפתו פת כותי ויינו יין נסך ופירותיו טבלים וספריו ספרי קוסמים" מסתמך על הברייתא בחולין (יג) הנזכרת לעיל, ונראה שלדעתם הברייתא עוסקת בחרם על המין, ולא באיסור מחשש אמיתי לעבודה זרה. ביחס למין החמירו חז"ל להחרים באופן חמור יותר מסתם חרם, והגאונים הרחיבו בזמנם והחמירו גם בסתם חרם.

2. בספר כלבו (קיו) מובאים תקנות של רבינו יעקב ('רבנו תם') עם שאר חכמי צרפת, ושם נכתב:

והעובר על אחת מגזירותינו יהא בנדוי באלה ובשמתא ומוחרם, ויהיו כל ישראל מובדלין ממנו, ופתו פת כותי ויינו יין נסך וספריו ספרי קוסמין כליו כלי חרש וזויו זווי מעילה, והמדבר עמו יהא כמוהו...

הרי לפנינו שני תקדימים שהחרימו הקדמונים חרם חמור הכולל איסור על פתו ויינו וספריו של העברייין, על אף שאין חשש לעבודה זרה אצל אותו עברייין. יש בכך בסיס חזק לפסיקת רבני בולוניה שהחמירו בחרם ואסרו גם פתם ויינם וספריהם של יהודי קהילת רג'יו.²⁹

2. גם יינו של מחלל שבתות בפרהסיא נאסר

כתב הרשב"א בתשובה (ז, קעט):

... אבל משומד לחלל שבתות בפרהסיא או שאינו מאמין בדברי רבותינו הוא מין, ויינו יין נסך וספריו ספרי קוסמין, ויש אומרים אף בניו ממזרים.

28 ראה גם יש"ש בבא קמא פרק י סימן יג, שמביא את תשובת הגאונים וחולק שאין ראוי לבטל את המוחרם מהמצוות, ובוודאי לא את בניו.

29 אמנם הריב"ש סייג שרק הגאונים נהגו כן "כי היו גאוני עולם והיו על בני הגולה כסנהדרין על כל ישראל, אבל לאחר דורם לא נהגו כן רק כפי דין הגמרא". אבל יתכן שרבני בולוניה חשבו שהמקרה שבפניהם חמור במיוחד ומצדיק החמרה בחרם.

הרשב"א³⁰ פוסק שמחלל שבתות בפרהסיא או שאינו מאמין בדברי רבותינו - יינו יין נסך. פסיקה האוסרת יינו של מחלל שבתות בפרהסיא נמצאת כבר בדברי הגאונים,³¹ אבל הם לא קישרו איסור זה לברייתא לגבי יינו של מין, ונראה שלשיטתם האיסור נובע מכך שמחלל שבתות נחשב לדעתם כגוי.³² בפסיקת הרשב"א מבואר שאיסור היין נובע מכך שמחלל שבתות בפרהסיא נחשב מין, ולכן דיני הברייתא ביחס למין נוהגים כלפיו.

אם נפרש שהברייתא אוסרת יינו של מין מחשש שהתנסך לעבודה זרה, אז במחלל שבתות בפרהסיא אין סיבה לחשש זה! ואפילו נאסור את יינו של מחלל שבתות (משום שנחשב כגוי ויינו אסור מדרבנן) - אין זה דומה לאיסור יינו של המין! מכך שהרשב"א אוסר את יינו של מחלל השבתות בפרהסיא על סמך הגדרתו כמין, מוכח שלדעת הרשב"א איסור יינו של המין אינו מחשש אמיתי שהתנסך לעבודה זרה, אלא זהו קנס שקנסוהו חכמים להחשיב את המין כגוי, ולדעתו גם במחלל שבתות בפרהסיא נוהגים הדינים של הברייתא.³³

למרות האמור לעיל, ההשוואה של הרשב"א קצת קשה: לא מצאנו שהחמירו חז"ל במחלל שבתות בפרהסיא את כל החומרות של מין, כגון שאסור להתרפא ממנו, שבניו ממזרים, שאסור לשאת ולתת עמו וכו'! אם כן, מניין לרשב"א להניח שהקנס שקנסו את המין ואסרו את יינו נוהג גם במחלל שבתות בפרהסיא? וצ"ע.

דברי הרשב"א האוסר יינו של מחלל שבתות בפרהסיא הובאו בבית יוסף,³⁴ וכן פסקו חכמי הדורות האחרונים ביחס למחלל שבתות בפרהסיא.³⁵

3. גר שחזר לסורו

כתב בספר הלכות גדולות (סימן ח - הלכות מילה, עמוד קנב):

גר שחזר לסורו, יינו יין נסך פתו פת כותים פירותיו טבליים ספריו ספריו קוסמים ושמונו כיינו ושאר כל דבריו כגוי.

- 30 לא ברור מנוסח התשובה האם זו פסיקה של חכמי צרפת או של הרשב"א עצמו.
- 31 תשובות הגאונים שערי צדק חלק ג שער ו סימן כח, ספר הלכות גדולות סימן ס, הלכות שחיטת חולין, עמוד תרטז.
- 32 ראה רמב"ם ע"ז ב, ה; רמב"ם שבת ל, טו; רמב"ם עירובין ב, טו; תשובות הגאונים שערי צדק חלק ג שער א סימן נד.
- 33 לפי הרשב"א נראה שגם שחיטתו של מחלל שבתות בפרהסיא אסורה בהנאה.
- 34 יו"ד קיט וקכד, והביא שם גם פוסקים נוספים שאסרו יינו של משומד, אפילו אינו עובד ע"ז.
- 35 לכאורה, לפי הרשב"א, גם פתו של מחלל שבתות בפרהסיא אסורה כפת כותי - על אף שלא כתב זאת במפורש, שהרי הברייתא לגבי מינים אוסרת יין ופת. לא ראיתי שהפוסקים אסרו פתו של מחלל שבתות בפרהסיא, וצ"ע.

דברי בה"ג הובאו בטור (יו"ד, רסח), והבית יוסף (שם) מביא להם מקור:

נראה שטעמו מדאמרינן בפרק השולח (גיטין מה, ב) דגר שחזר לסורו הוה ליה מין, ותניא בפ"ק דחולין (יג, א): שחיטת מין לעבודה זרה, פתו פת כותי, יינו יין נסך, ספריו [ספרי] קוסמין, פירותיו טבלים. ופירש רש"י: ספריו - תורה נביאים וכתובים שכתבן מין: כספרי קוסמין - נביאי הבעל, דלשם עבודה זרה כתבו. והכי נמי אמרינן במסכת גיטין (מה, ב) ספר תורה שכתבו מין ישראל.

פסיקת בה"ג מתבססת על הגמרא בגיטין שגר שחזר לסורו הוא מין. צריך ביאור לדברי רש"י בחולין שם, האיסור הוא רק במין האדוק בעבודה זרה. בגר שחזר לסורו אין סיבה להניח שהוא אדוק בעבודה זרה - יתכן שחזר לאורח חייו הקודם בגלל געגוע למשפחתו, או מחמת עול המצוות הכבד, או מסיבות אחרות - אם כן, מדוע יינו יין נסך? נראה אפוא שגם מדברי בה"ג מוכח שיינו של המין נחשב יין נסך מחמת קנס, ולא מחמת החשש שניסך לעבודה זרה. מסתבר שזהו קנס להרתיע גר מלחזור לסורו.

4. שחיטה של המזלזלים במצוות

הרמב"ם בפירושו המשנה (חולין א, ב) כתב:

ואמרו "הכל שוחטין", ואפילו ישראל משומד. ויש לכך תנאים ואז תהיה שחיטתו מותרת. האחד שלא יהא עובד עבודה זרה... והשני שלא יהא מחלל שבת בפרהסיא... ושלא יהיה מין. ומינים אצל חכמים הם הכופרים מישראל... והם בני אדם אשר טמטמה הסכלות את שכלם והחשיכו התאוות את נפשם ופקפקו בתורה ובנביאים עליהם השלום מתוך סכלותם, ומכחישים את הנביאים במה שאין להם בו ידיעה, ועוזבים את המצוות מתוך זלזול, והכת הזו היא כת של ישוע הנצרי ודואג ואחיתופל וגחזי ואלישע אחר וכל ההולך בשטתם שם רשעים ירקב. ויודע שהאדם מן הכת הזו כגון שנראה מתבטל ממצוה מן המצוות מתוך זלזול בלי ששיג באותו המעשה הנאה. האנשים הללו אשר זה תיאורם אסור לאכל משחיטתם,³⁶ וכך אמרו: תנו רבנן שחיטת מין לעבודה זרה פתו פת כותי יינו יין נסך ספריו ספרי קוסמין פירותיו טבלים בניו ממזרים.

לפי הרמב"ם, המין (שעליו נאמר בברייתא "שחיטת המין לעבודה זרה") הוא יהודי שכופר בתורה ובנביאים ומזלזל במצוות. לא מדובר במי שאדוק בעבודה זרה,³⁷ ויתכן שלא עבד לעבודה זרה מעולם. מדוע אם כן אסרו חכמים את שחיטתו בהנאה? הרי אין חשש לתקרובת עבודה זרה! נראה שלדעת הרמב"ם איסור הנאה משחיטת המין אינו

36 אמנם הרמב"ם מזכיר רק איסור לאכול משחיטתם, אבל הברייתא שהוא מצטט "שחיטת מין לעבודה זרה" אוסרת גם בהנאה, כפי שמבארת הגמרא בחולין המובאת בפרק הקודם.

37 בניגוד לפירוש רש"י ותוספות הנזכרים לעיל.

בגלל החשש שהשחיטה נעשתה לעבודה זרה, אלא חכמים קנסו שהבשר אסור כאילו הוקרב לעבודה זרה, כדי להרחיק מן המינים.

5. בניהם ממזרים

בגמרא סוטה (כו, א), מסתפק רב עמרם האם גם בפרוצה ביותר נאמר הכלל "רוב בעילות אחר הבעל", או שיש לחשוש שהבנים ממזרים - והגמרא מסיימת ב'תיקון'. הרמב"ם (איסורי ביאה טו, כ) ושו"ע (אה"ע ד, טו) פוסקים להחמיר, אבל בספר הלכות גדולות (כט)³⁸ פוסק לקולא, שאפילו בפרוצה ביותר רוב בעילות אחר הבעל. לפי זה יש להקשות: מדוע אסרו חלק מהתנאים את בניהם של המינים מחשש ממזרות? אפילו אם אשתו של המין פרוצה ביותר, רב עמרם מסופק (ובה"ג פוסק לקולא)!

בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (סימן אלף וכו')³⁹ דנים כמה חכמים בשאלה זו.⁴⁰ הרב השואל (הרב יעקב בן מרדכי) כתב בתוך דבריו: "כי ליש אומרים גרועה מפרוצה ביותר". כלומר, היות שהמין מופקר ומרשה לאשתו לזנות, החשש לניאוף גדול יותר מאשר פרוצה ביותר (שבה הסתפק רב עמרם), ולכן לא אומרים "רוב בעילות אחר הבעל".⁴¹ הרב יוסף השיב לו וכתב:

דהכא מטעם קנס הוא ליש אומרים, ואפי' לא מפקרי'. מידי דהוי לאוכל פתו [=של המין - א"ר] כאלו אוכל בשר חזיר [=כלומר, הברייתא משווה לפת כותי, ובמשנה שביעית פת כותי כפת חזיר - א"ר], אף על גב דלא דמי לאיסור חזיר!

38 דעת בה"ג הובאה בפסקי הרא"ש במסכת סוטה, ובבית שמואל אה"ע סימן ד ס"ק כו.
39 התשובה נמצאת גם בשו"ת מהר"ם מיניץ סימן קג בשינוי לשון. נוסח התשובות בשני המקורות משובש, וכדי להבין כראוי את דבריהם יש להשוות בין שני הנוסחים ולעמוד על הנוסח הנכון.

40 תוך כדי דיון בנושא אחר. הנושא המרכזי הנידון שם הוא בזוג יהודים נשוי שהמירו דתם ולאחר מכן שבו ליהדות, והשאלה אם יש לחשוש שבזמן שנהגו כגויים האשה זנתה בעודה אשת איש (שכן מנהג הגויים שלא להקפיד ולהימנע מניאוף), ובשל כך אסורה לבעלה. נחלקו בדבר הראשונים המשיבים שם. ראה בעניין זה הגהת הרמ"א אה"ע (ז, יא) שפסק להקל.

41 גם בחידושי מהר"י שפירא לחולין (יג) מתייחס לנושא, ונראה שגם הוא תירץ באותו אופן: יש להבחין בין מצב שבו האשה פרוצה ביותר - שבוה מסתפק רב עמרם, ובין מינים שזו דרגה אחרת של פריצות, כי הבעל עצמו מפקיר את אשתו, ובה לא אומרים רוב בעילות אחר הבעל. לעניות דעתי התירוץ דחוק. גם אם למין לא אכפת כלל מאיסורי התורה וגדרי הצניעות, קשה להניח שהוא רוצה לגדל ולזון כבן את מי שאינו בנו!

לדעת הרב יוסף,⁴² איסור הממזרות איננו משום חשש זנות אמיתי, אלא משום קנס.

6. מחלוקת רש"י ורמב"ם בטעם שריפת ספרי המינים

המסקנה לכאורה מכל האמור לעיל היא שנחלקו הראשונים: רש"י ותוספות ועוד ראשונים סוברים שהאיסורים הללו נאמרו רק במין האדוק בעבודה זרה, מחמת חשש עבודה זרה ושאר חששות, ואילו הרמב"ם וראשונים אחרים מפרשים שמדובר במינים בעלי דעות פסולות והמזלזלים במצוות, וקנסו ואסרו חפצים שלהם אף על פי שאין חשש לאיסורי תורה.

ישנו דין נוסף המסייע לכאורה להבנה שזו מחלוקת בין הראשונים הנוכחים. לעיל הבאתי את המצווה לשרוף ספרי תורה שכתבו המינים, ואת הסברו של רש"י שזה משום שהמין אדוק בעבודה זרה ובוודאי כתב לשם עבודה זרה. אבל הרמב"ם⁴³ כתב:

כתבי הקדש כולן ופירושיהן וביאוריהן אסור לשרוף אותן או לאבדן ביד, והמאבדן ביד לוקה מכת מרדות.

במה דברים אמורים? בכתבי הקדש שכתבו אותן ישראל בקדושה, אבל מין ישראלי שכתב ספר תורה שורפין אותו עם האזכרות שבו, מפני שאינו מאמין בקדושת השם ולא כתבו אלא והוא מעלה בדעתו שזה כשאר הדברים, והואיל ודעתו כן לא נתקדש השם, ומצוה לשרפו כדי שלא להניח שם למינים ולא למעשיהם. אבל גוי שכתב את השם גונזין אותו, וכן כתבי הקדש שבלו או שכתבן גוי יגזו.

לפי הרמב"ם, היות שאין בספר קדושה, אין איסור דאורייתא לשרוף⁴⁴ - ותקנו חכמים לשרפו כדי שלא להניח שם למינים.⁴⁵ נראה שלפי הרמב"ם שריפת הספר אינה דווקא כאשר הכותב אדוק לעבודה זרה (כפי שפירש רש"י בגיטין), אלא אף בכל מי שנכלל

42 גם המשיב השני (הרב יהודה) הסכים לכך, וכתב: "וישרו דברי מה"ר יוסף שי' לי"א שהוא מטעם קנס".

43 יסודי התורה, ח - על פי נוסח מהדורת פרנקל. בדפוסים יש כמה שינויים, וביניהם השימוש במונח 'אפיקורס' במקום 'מין'.

44 מקור דברי הרמב"ם הוא בדברי רבי עקיבא (בספרי המובא לעיל): "שורף את כולו, מפני שלא נכתב בקדושה".

45 כבר העירו בשו"ת שב יעקב סימן נד, ובשו"ת עין יצחק או"ח סימן ה, שרש"י מנמק את דין שריפת ספר תורה שכתב מין באופן שונה מהרמב"ם. שניהם מחפשים מקור לדברי הרמב"ם: שו"ת שב יעקב מסתמך על הסוגיה בשבת קטז, ואילו עין יצחק מסתמך על כך שהרמב"ם גורס בגמרא 'אפיקורס', וזו טעות, כי גם הרמב"ם גורס 'מין', ורק הצנזורה שיבשה את הנוסח בדפוס הרמב"ם.

בהגדרת 'מין', כפי שהגדיר הרמב"ם בהלכות תשובה (ג, ז). לפי הסברו של הרמב"ם נראה שספרי קוסמין (שאליהם משווה הברייתא את ספרי המינים) הם ספרי לחשים וכשפים, ונשרפים כדי שלא להניח להם שם (על אף שאינם עבודה זרה).

נראה אם כן שרש"י והרמב"ם בהתאם לשיטתם: לפי רש"י דיני הברייתא נאמרו במין האדוק בעבודה זרה מחשש לאיסורי תורה, ולפי הרמב"ם מדובר בכופרים מסוגים שונים, והדינים של הברייתא הם קנס.

ו. סתירות בדעת רש"י

אבל ישנן סתירות בדברי רש"י.

1. שחיטת משומד להכעיס

בגמרא (ע"ז כו, ב וכן הוריות יא, א), נחלקו האמוראים:

איתמר: מומר - פליגי רב אחא ורבינא,

חד אמר: לתיאבון - מומר, להכעיס - מין הוי,

וחד אמר: אפילו להכעיס נמי מומר, אלא איזהו מין? זה העובד אלילי כוכבים.⁴⁶

האמוראים נחלקו האם ישראל שעובר עבירות להכעיס נחשב כמין (משום שמזלזל במצוות ואינו מאמין באמת). למאי נפקא מינה אם הוא מוגדר כמין? רש"י בהוריות מפרש שתי נפקותות לכך:

הרי זה מין - ומורידין אותו לבור, ושחיטתו לעבודה זרה.⁴⁷

כתב בספר באר שבע (הוריות יא, א):

להכעיס הרי זה מין. פרש"י: הרי זה מין ומורידין אותו לבור ושחיטתו לעבודה זרה. וקשה לי טובא על מה שפירש "ושחיטתו לעבודה זרה", שהרי מדברי רש"י גופיה בפרק שני דחולין (כו, ב)⁴⁸ משמע בהדיא דאפילו בעובד עבודה זרה אין שחיטתו נאסרת בסתם, אף על גב שהוא נקרא מין לכולי עלמא כדמשמע בסמוך, אלא דוקא כשהוא כומר לעבודה זרה, וכן כתבו התוספות (שם ד"ה איזהו) בשמו ובסמוך אכתוב לשונם, א"כ כל שכן באוכל חלב להכעיס שהוא קל הרבה מהעובד עבודה זרה דאין שחיטתו נאסרת בסתם.

46 בכתבי היד: עבודה זרה.

47 רש"י בדפוסים שונה מחמת הצנזורה, וכתוב: "הרי זה צדוקי ושחיטתו לעבודת כוכבים". אבל בכתבי היד של רש"י מופיע כמו שציטטתי. וכן הציטוט שלהלן בספר באר שבע מדברי רש"י.

48 נראה לי שזו טעות, והכוונה לפרק שני של עבודה זרה כו, ב, רש"י בתחילת העמוד.

באר שבע מקשה מסברא: אם עובד עבודה זרה סתם שחיטתו מותרת בהנאה, כיצד יתכן שעובר עבירה להכעיס, שקל יותר מעובד עבודה זרה, שחיטתו נאסרת? יש ליישב (בדוחק) שבמובן מסוים עבירה להכעיס חמורה יותר מעבודה זרה (שלא נעשתה להכעיס). אבל יש להקשות באופן יותר פשוט: לפי רש"י בחולין (דלעיל) איסור הנאה מהבשר הוא משום שמחשבתו של המין בשחיטה היא לעבודה זרה, ובעובר עבירה להכעיס אין כלל סיבה לאסור את שחיטתו, שהרי אין סיבה לחשוד שעובד עבודה זרה! וכן הקשה בספר יד יהודה (יו"ד הפירוש הארוך ב, ס"ק ז):

וכל זה לענין אכילה, אבל בהנאה אף למאן דאמר דהוי מין ואפילו עושה זה להכעיס ממש, מכל מקום א"א לאסור בהנאה זולת אם עושה אותו תקרובת לעכו"ם. על כן הגם שהוא אפיקורס, אבל מ"מ אינו מאמין בע"ז ג"כ, ואינו עושה אותו תקרובת לע"ז, אין לו מקום לאוסרו בהנאה. והגם דרש"י בהוריות [יא א] כתב דאי הוי מין שחיטתו לע"ז, הא בחולין דף י"ג ריש ע"ב [ד"ה מין] כתב דמין הוא האדוק בע"ז וכל מחשבתו לע"ז, וכ"כ התוס' בע"ז דף כ"ו: [ד"ה איזהו] דמומר לע"ז הגם דלכו"ע הוי מין, מ"מ אינו אסור בהנאה אלא באדוק לע"ז.

כפי שרמזו בדברי יד יהודה, דברי רש"י בהוריות אינם מתיישבים עם דבריו בחולין, ולפי רש"י בהוריות איסור הנאה מהבשר הוא מטעם קנס (ולא מחשש אמיתי לתקרובת עבודה זרה) - כמו שיטת הרמב"ם שלעיל.⁴⁹

2. ספריו של המשומד להכעיס

כמוזכר לעיל, במסכת עבודה זרה ובמסכת הוריות נחלקו האמוראים האם ישראל שעובר עבירות להכעיס נחשב כמין, ורש"י בהוריות מפרש שתי נפקותות לכך:

הרי זה מין - ומורדין אותו לבור, ושחיטתו לעבודה זרה.

במסכת ע"ז (כו, ב) כתב רש"י (ד"ה מין) נפקא מינה נוספת:

בכמה דברים מצינו חילוק בין מין למומר, כגון ספר תורה שכתבו מין ישראל ודהכא [=לענין מורדין - א"ר].

רש"י בע"ז כותב שאחת מהנפקותות של מחלוקת האמוראים היא לענין ספר תורה שכתבו מין. הגאון ר' שמואל דויטש שליט"א בספרו ברכת כהן (חולין, עמ' קפט) הקשה:

49 ניתן לדחוק שזו אכן סתירה בין פירוש רש"י בשתי המסכתות, כפי שמצוי לפעמים. יש להוסיף שיש המפקקים וטוענים שפירוש רש"י להוריות אינו של רש"י, אלא מחכמי מגנצא.

הרי רש"י בגיטין מסביר שספר התורה פסול משום שמכוון לע"ז, ואם כן רק במשומד לעבודה זרה ראוי להיחשב מין לעניין זה (ודברי רש"י בע"ז מתאימים לשיטת הרמב"ם)!

ז. האמוראים עצמם נחלקו האם האיסורים הם קנס

כדי ליישב את הסתירות שלעיל נתבונן בדברי רש"י הנזכרים לעיל. נחלקו האמוראים האם משומד להכעיס נחשב מין, או רק המשומד לעבודה זרה. רש"י מפרש: בכמה דברים מצינו חילוק בין מין למומר, כגון ספר תורה שכתבו מין ישרף ודהכא [=לענין מורדין - א"ר].

לדברי רש"י, האמוראים החולקים מתבססים על כך שישנן כבר הלכות קדומות (של התנאים) שמצאנו בהן החמרה יתירה דווקא במין (יותר ממשומד), ומחלוקת האמוראים היא מי נכלל באותן הלכות. נראה שזו מחלוקת ביחס לכלל דברי התנאים, ואם כן גם ביחס לברייתא שאוסרת את פתו ויינו וספריו של המין נחלקו אותם האמוראים, והמחלוקת שהצגתי לעיל בין רש"י לרמב"ם (האם רק חפציו של מי שאדוק בעבודה זרה נאסרו) היא בעצם מחלוקת האמוראים - אם ההרחקות נאמרו רק במשומד לעבודה זרה, או גם במשומד לעבירות להכעיס. מחלוקת זו קובעת גם את טעם האיסור: לפי הדעה שמין הוא המשומד לעבוד עבודה זרה מדובר במי שאדוק בה, והאיסורים שקבעו חכמים נובעים מחשש ע"ז. ולפי הדעה שמין הוא גם המשומד להכעיס, דיני המין הם קנס והרחקה של חכמים. לפי זה המחלוקת שהצגתי לעיל בין רש"י לרמב"ם היא בעצם מחלוקת האמוראים.

כך יש להבין את דברי המאירי (בית הבחירה חולין יג, א) שלהלן:

שחיטת מין ישראל והוא כל מי שהוא משומד לע"ז ונאבק בה עם [נראה לגרוס 'עד' - א"ר] שכל מעשיו לשמה וכגון שנעשה לה כומר חמורה משחיטת הנכרי לאסרה בהנאה.

וממה שאמר: "הא דמין לע"ז" ופירושה דמין ישראל וכל שכן מין גוי והוא שראינוהו עובד את האלילים ואדוק בהן לעשות כל מעשיו לשמן, וכמו שאמר בסמוך: "השתא מין ישראל אסור מין גוי מבעיא", וכן שהקשו: וליחוש שמא מין הוא... ולא עוד אלא שפתו פת כותי שאמרו עליו [על פת כותי - א"ר] בסדר זרעים שהוא כבשר חזיר, ויינו יין נסך, וספריו חולין כספרי קוסמים אפי' תורה ונביאים, ופירותיו טבלים, והוא בכלל מורדין כמו שיתבאר במס' ע"ז. וי"א כן אף במשומד לעבירה אחרת להכעיס.

בתחילה פירש המאירי שמין הוא המשומד לע"ז והאדוק בה, וזה מתאים לדברי רש"י בחולין.⁵⁰ לאור זה נראה שלדעת המאירי איסור הנאה משחיטתו הוא מחשש תקרובת ע"ז. אבל בסוף דבריו מביא המאירי 'יש אומרים' שגם משומד לעבירה להכעיס שחיטתו אסורה בהנאה, וזה כשיטת רש"י בהוריות הנזכר שהאיסור מטעם קנס. כיצד מתיישבים תחילת דברי המאירי עם סופם?

נראה שכוונת דברי המאירי במילים "ויש אומרים כן אף במשומד לעבירה אחרת להכעיס" אינה לשיטה של אחד הראשונים, אלא לדעת האמורא הסובר שגם משומד להכעיס נחשב מין, ואילו תחילת דברי המאירי "כל מי שהוא משומד לעבודה זרה" נאמרה לדעת האמורא שמין הוא המשומד לעבודה זרה. אין סתירה בדברי המאירי, משום שהוא מביא שתי דעות של האמוראים, שנחלקו כיצד לפרש את המונח 'מין' (המופיע בפסיקות שונות בברייתות). לדעת האמורא משומד להכעיס נקרא 'מין', הוא כלול בכל הפסיקות של הברייתות שמזכירות 'מין' - הן לעניין מורידים ולא מעלים, הן לעניין ששחיטתו לע"ז ופתו פת כותי וכו'. ולדעה אחרת 'מין' הוא רק המשומד לעבודה זרה.

לאור זה מתיישבות הסתירות בדברי רש"י. רש"י בחולין פירש שאיסור השחיטה הוא משום שכל מחשבותיו לה - וזה לפי הדעה שרק משומד לע"ז נחשב 'מין'. דברי רש"י בהוריות שגם במשומד להכעיס שחיטתו אסורה בהנאה נאמרו כפירוש לדעת האמורא הסובר שמשומד להכעיס נחשב 'מין', ולשיטה זו איסור הבשר אינו משום חשש אמיתי לתקרובת עבודה זרה.

כך גם ביחס לשריפת ספרי המין. ההסברים השונים של רש"י והרמב"ם לשריפת ספר תורה נובעים משתי הדעות השונות של האמוראים: לפי הדעה שרק משומד לעבודה זרה נחשב מין, שריפת הספרים נובעת מחשש שנכתבו לעבודה זרה, ורש"י בגיטין מפרש את הסוגיה לפי שיטה זו. לפי הדעה בגמרא שגם משומד להכעיס נחשב מין לכל דיני חז"ל, לא מדובר בחשש מבוסס לעבודה זרה, אלא בהחמרה בלבד, ולפי זה חייבים לפרש כדברי הרמב"ם שהשריפה היא כדי לאבד את שמם של המינים.⁵¹ מדברי

50 נראה מלשון המאירי שההגדרה של המונח 'משומד לעבודה זרה' שבדברי חז"ל נאמרה רק ביחס למי שאדוק בה, ולא על סתם עובד עבודה זרה.

51 איסור הנאה משחיטתו או מפתו של המין הוא קנס, וכפי שכתבתי בפרק הקודם, גדרו של הקנס הוא לחשוש לעבודה זרה גם במשומד להכעיס למרות שזה חשש רחוק. לגבי שריפת ספר תורה נזקק הרמב"ם לטעם אחר (שחכמים רצו לאבד את שמם של המינים) שכן גם אם הספר לא נכתב בקדושה, לא ראוי לשרוף ספר תורה.

הרמב"ם במשנה תורה⁵² מבואר שפסק כמאן דאמר משומד להכעיס נחשב מין, ולכן פירש הרמב"ם את שריפת הספר כדעה זו.

רש"י במסכת ע"ז כותב שלמאן דאמר שגם משומד להכעיס נחשב מין אז שורפים ספר תורה שכתב, ולדעה זו השריפה אינה מחשש עבודה זרה (כפירוש רש"י בגיטין), אלא כדי שלא להניח שם למינים.

המקורות שהבאתי לעיל מדברי הגאונים והראשונים שאסרו פת ויין וספרים גם בסתם חרם, או במחלל שבתות בפרהסיא, או במינים שאינם חשודים לעבודה זרה, פסקו כמו הדעה שגם משומד להכעיס נחשב מין, ולכן גם כשאין חשש עבודה זרה יש לאסור. נראה שהגמרא בגיטין (הנזכרת לעיל) הקובעת שגר שחזר לסורו הוא מין סוברת כמאן דאמר שמין הוא גם מומר להכעיס, ולא רק המומר לע"ז.

הרמב"ם בפירוש המשנה כתב שהמינים הכלולים בדברי הברייתא "עוזבים את המצוות מתוך זלזול", וזהו הפירוש של משומד להכעיס - שעובר עבירות מתוך זלזול, גם כאשר יש בפניו בשר כשר ולא נדרש מאמץ כדי להימנע מלעבור עבירה. הרמב"ם פסק כמו הדעה שגם משומד להכעיס נחשב מין, כמו שהתבאר לעיל.

ח. הקנס הוא לחשוש למיעוט

נחלקו התנאים אם בניו של המין נחשבים ממזרים, והגמרא המובאת לעיל מסבירה שלדעת תנא קמא אין לאסור את הבנים, שכן המין אינו מפקיר את אשתו ואינו מאפשר לה לזנות עם אחרים. אם האיסורים של הברייתא נובעים מחשש הנובע מהתנהגות של המין האדוק בעבודה זרה, טענה זו מובנת: גם האדוק בעבודה זרה עשוי להקפיד שאשתו לא תזנה עם איש אחר. אבל לפי הראשונים שהבאתי לעיל,⁵³ שהמזרות היא קנס שקנסו חכמים את המין, מה בכך ש"אשתו לא מפקר"? הרי עדיין ראוי לקונסו!

52 ישנה מחלוקת ראשונים האם לפסוק כרב אחא או כרבינא. מדברי הרמב"ם במשנה תורה נראה שפוסק שמומר להכעיס נחשב מין, כפי שכתב בגזילה ואבדה יא, ב וברוצח ד, י, וגם הר"ן עבודה זרה ח, א כתב שהרמב"ם פוסק שנחשב מין.

אמנם נושאי כליו הקשו מפסיקתו בפרק ג מהלכות תשובה, ממנה משמע שמשומד להכעיס אינו מין, והציעו חילוקים ופלפולים שלפיהם לא ברורה פסיקת הרמב"ם. ראה כסף משנה תשובה ג, ט, וכסף משנה גזילה ואבדה יא, ב ולחם משנה ע"ז, י, א. לעניות דעתי נראה שפסק הרמב"ם כמו הדעה שמומר להכעיס נחשב מין, ומה שלא כתב כן בהלכות תשובה, הוא משום שהגדרה המדויקת של מין לפי הרמב"ם היא הכופר בא-להות, ורק בלשון מושאל יש הסובר שמומר להכעיס מין, משום שדינו כמין. ואכמ"ל.

53 הרב יוסף והרב יהודה המובאים בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג.

נראה ליישב: הברייתא הגדירה את האיסור לשאת את בנו של המין (לדעת 'יש אומרים') כממזרות: "אף בניו ממזרים" (ולא ניסחה הברייתא: "אסור לישא את בניו"). אין זו מליצה בעלמא, אלא גדר הקנס שקנסו חכמים את המין היה לחשוש שבניו ממזרים. מן התורה אין לחשוש לכך, שכן רוב בעילות אחר הבעל, אבל היות שהמין הוא אדם מופקר שאינו מקפיד ומתרחק מהניאוף, קנסו חכמים שלא לסמוך על הרוב, ולחשוש שמא בניו ממזרים. תנא קמא סובר שאין לאסור את בניו של המין, שכן "אשתו לא מפקר" ומדובר בחשש רחוק מאד, וחכמים לא קונסים לחשוש באופן כזה.

נראה שגם איסור ההנאה מבשר ששחט המין הוא קנס, והברייתא הגדירה ששחיתתו של המין לעבודה זרה, משום שגדר הקנס לחשוש שמא שחט לעבודה זרה, על אף שמדובר בחשש רחוק.⁵⁴ מסתבר שגם איסור יינו של המין (שקראה לו הברייתא "יין נסך") הוא קנס, ולא חשש אמיתי שהיין התנסך לעבודה זרה (ולכן אין זה איסור תורה), וגדר האיסור לחשוש שמא המין ניסך אף על פי שאין הדבר מצוי.⁵⁵

ט. מחלוקת האמוראים האם מומר להכעיס נחשב מין

מסתבר לעניות דעתי לצמצם את המחלוקת בין רב אחא ורבינא, וגם הסובר שרק משומד לעבודה זרה נקרא מין, מודה שהאיסורים הם קנס חכמים ולא חשש אמיתי. רב אחא ורבינא מסכימים שההרחקות שקבעו חכמים כלפי המין הם קנס והרחקה ולא חשש אמיתי, ושניהם מסכימים שגדר הקנס הוא חשש לאיסור תורה (שמא שחט לשם עבודה זרה, ושמא ניסך את היין וכיוצא בזה). המחלוקת ביניהם היא בשאלה אם חכמים תקנו לחשוש לכך רק במומר לע"ז (שבו החשש סביר יותר, ואילו במשומד לעבירות להכעיס חשש עבודה זרה רחוק מדי, ולכן אין מקום לגזור), או שגם במומר להכעיס חששו חכמים שמא מחמת מרידתו ומעשיו להכעיס את ה' הוא חשוד גם לעבוד עבודה זרה.

רש"י בגיטין (המובא לעיל) מסביר שספר תורה שכתב מין ישרף - "דודאי לשם עבודה זרה כתבו". כלומר, לא מדובר בחשש רחוק, אלא בוודאות (או קרוב לוודאי).⁵⁶ נראה לי שרש"י נזקק לפרש שיש וודאות משום שאילו היה מדובר בחשש בלבד שכיוון

54 אפילו לפי רש"י והתוספות שמדובר במין האדוק בעבודה זרה, מדובר בחשש רחוק ששחיתת בהמה נעשתה לשם עבודה זרה.

55 יתכן שהקנס בא להדגיש שהמין ניתק עצמו מהתורה והמצוות, ולא ראוי לסמוך עליו ביחס לדיני התורה.

56 בשו"ת רבי עזריאל דייאנה ח"ב עמ' 626 כתב שנראה מדברי רש"י ששריפת הספר נובעת מחשש אמיתי שכיוון לעבודה זרה, ולא מטעם קנס.

לעבודה זרה (ורוב הסיכויים שכיוון לשם שמייים), לא היו חכמים קונסים ושורפים ספר תורה, שהרי יש איסור תורה למחוק שם שמייים! אבל נראה לי שדברי רש"י הללו נאמרו רק ביחס לכתובת ספר תורה: כאשר הסופר נדרש לכוון באזכרות לשם שמייים, והוא אדוק בעבודה זרה, וודאי שכיוון לשם אלהים אחרים שבו הוא מאמין. לעומת זה, כאשר המין שוחט בהמת חולין לצורך סתם אכילה, אין וודאות כלל שמכוון לשם עבודה זרה, ואין זה כי אם בגדר חשש והחמרה.

אבל מי שאינו משומד לעבודה זרה, אלא משומד לשאר עבירות להכעיס, אין וודאות שכיוון לשם עבודה זרה בכתובה, אלא רק חשש רחוק בלבד, שמה יהודי כזה עשוי גם לעבוד עבודה זרה. לא מסתבר לשרוף ספר תורה מחמת חשש רחוק בלבד, ולכן פירש הרמב"ם (שפוסק כמאן דאמר שמשומד להכעיס נחשב מין) שהשריפה היא כדי שלא להניח שם למינים.

י. השמטת הפוסקים

הפוסקים לא הביאו את הדינים שקבעה הברייתא ביחס למינים. בספר תבואות שור מתייחס להשמטת הדין ששחיטת המין אסורה בהנאה (יו"ד ב, ס"ק ג):

שחיטת מין - בחולין די"ג דייקי' מדתנן "שחיטת נכרי נבילה" הא דמין - פירוש: כומר בין עכו"ם ובין ישראל, לעבודת כוכבים ומזלות - פי': אסורה בהנאה כתקרובתה. ומימרא זו השמיטה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור וכל הפוסקים המפורסמים. ובתה"א [=ובתורת הבית הארוך - א"ד] וקצר⁵⁷ כתב: "נכרי ששחט פסול. התחיל א' מהפוסלים כגון נכרי או מיאני כו' שחיטתו פסולה". ולא הביא הברייתא דשחטה מיאני אסורה בהנאה. ועמ"ש לקמן גבי התחיל אחד מהפוסלים. רק רבינו ירוחם כתבה, ובבית יוסף הביאה ולא בש"ע. ולבוש פרי חדש הביאה, וכן ש"ך סימן ד'. ותמהני שלא הרגישו לתת טעם להשמטת הפוסקים מימרא זו.

ניתן ליישב שהפוסקים כתבו רק דינים השכיחים בימינו, ושחיטת מין לא היתה שכיחה אצלם ולכן לא עסקו בה,⁵⁸ אבל התמיהה בולטת במיוחד ביחס לרמב"ם, משתי סיבות: א. הרמב"ם בספרו מונה גם דינים שאינם שכיחים ואינם נוהגים כלל בימינו! ב. הרמב"ם בהלכות שחיטה (ד, יד) כתב:

57 בית א שער א.

58 אמנם הרשב"א בתורת הבית הזכיר שחיטת מין, כפי שמציין תבואות שור, אבל זה רק חלק מרשימת של הפוסלים בשחיטה, שמונה גם נכרי ואחרים, והנושא שבו דן הרשב"א הוא התחיל בפסול וגמר אדם כשר לשחוט.

ישראל משומד לעבירה מן העבירות שהיה מומחה הרי זה שוחט לכתחלה... ואם היה משומד לעבודה זרה או מחלל שבת בפרהסיא או מיין⁵⁹ והוא הכופר בתורה ובמשה רבינו כמו שבארנו בהלכות תשובה הרי הוא כגוי⁶⁰ ושחיטתו נבלה.

אם כן, הרמב"ם דן במפורש במקרה של מין ששחט ופסק ששחיטתו נבלה (והבשר אסור באכילה), ובכל זאת השמיט באותה הלכה את מה שמוסיפה הגמרא ששחיטת מין אסורה גם בהנאה!⁶¹

תבואות שור מיישב:

ולע"ד נראה פשוט דטעמא מדאמרינן התם בגמרא: "גוים שבחוץ לארץ" בזמן מוסדי התלמוד "לא עובדי עבודה זרה הן אלא מנהג אבותיהם בידיהם", ופירושו: שאין יודעים בטוב עבודה זרה ואינן אדוקים בה כל כך להיות מחשבתם לה בין כומרי' בין אינן כומרי'. וע' פירוש המשניות ריש חולין. ומתני' דשחיטת נכרי דדייק' מינה הא דמין לעבודה זרה - היינו בארץ ישראל, כדמשמע התם בתוס' ד"ה נכרים דבארץ ישראל הוי מיעוט' מיניה בזמנים הקודמין דהוי ידעי בטוב כו'. ונראה דהשתא לא מפלגינן [=וגם בארץ ישראל הגוים רק משמרים מנהג אבותיהם]. ותדע, דבכל דיני ניסוך דמקלינן האידינא מעטס עכו"ם שבזמן ההוא אינן יודעים בטוב כו' לא אשתמיט שום פוסק לחלק בין נכרי לכומר. והב"ח כתב ר"ס קכ"ג והביאו ש"ך שם דאפילו חזינן דשפכי ליה קמי עבודה זרה מותרת בהנאה מטעם דלא הוי ניסוך. ועוד ראייה ממה שפלפל הרשב"א בתשו' סימן רמח אי פת כומרים אסור כפת ש"ג ואנן תנינן בפ"ק דחולין פת מין כפת כותי ע"ש בתוספות. אלא ש"מ דכומרים אין דינן כמין דהתם.

ואע"ג דכתבו כל הפוסקים דין ס"ת שכתבו מין ישרף? יש לומר דהתם היינו טעמא דודאי כשכתב השם לא כתבו בקדושה כי אם לעבודה זרה. אבל בשחיטה אינו מכוין לכלום. אי נמי בספר תורה היינו טעמא דלא נגררו בתר ספרייהו, כדמשמע בשבת דף קט"ז.

ומכל מקום לא מלאני לבי להתיר לכתחלה [=שחיטת מין בהנאה] כיון שלא מצאתי היתר מפורש, כי אם בדיעבד במקום הפסד.

גם בספר יד יהודה (בפירוש הארוך ליו"ד ב, ס"ק ז) הסביר את ההשמטה באותו האופן:⁶²

- 59 על פי מהדורת פרנקל. ובדפוסים שינו לאפיקורוס מחמת הצנזורה.
60 בדפוסים: כעכו"ם.
61 הרדב"ז על הרמב"ם שם מציין כמקור לדברי הרמב"ם את הסוגיה לגבי שחיטת מין. קצת קשה, שהרי הרמב"ם השמיט את איסור ההנאה מהבשר!
62 בוודאות, בניגוד לתבואות שור שמסתפק בדבר.

וכל זה [=דברי השו"ע הפוסל שחיטה של מומר להכעיס - א"ר] לענין אכילה, אבל בהנאה אף למ"ד דהוי מין ואפילו עושה זה להכעיס ממש, מכל מקום אי אפשר לאסור בהנאה זולת אם עושה אותו תקרובת לעכו"ם. על כן הגם שהוא אפיקורס, אבל מ"מ אינו מאמין בע"ז ג"כ, ואינו עושה אותו תקרובת לע"ז, אין לו מקום לאוסרו בהנאה.

והגם דרש"י בהוריות (יא, א) כתב דאי הוי מין שחיטתו לע"ז, הא בחולין דף י"ג ריש ע"ב [ד"ה מין] כתב דמין הוא האדוק בע"ז וכל מחשבתו לע"ז, וכ"כ התוס' בע"ז דף כ"ו: (ד"ה איזהו) דמומר לע"ז הגם דלכו"ע הוי מין, מ"מ אינו אסור בהנאה אלא באדוק לע"ז. [=וזה סותר לדברי רש"י בהוריות - א"ר]... וכן הוא הלכה פסוקה דמומר לע"ז שחיטתו רק נבלה הוא, כמבואר ברמב"ם [שחיטה ד, יד - א"ר] והטו"מ (כאן סע' א) ובשאר פוסקים. וברור דהאידינא גם כומרים אין הדרך לעשות תקרובת כלל בבהמה, ואין שוחטין לע"ז כלל, ובחנם חשש התב"ש [שמלה חדשה] בסע' א' בשחיטת כומרים.

לדברי תבואות שור ויד יהודה, איסור הנאה משחיטת המין נאמר רק במין שאדוק לעבודה זרה; בימיו של הרמב"ם לא מצויים מינים כאלו כפי שהיה בתקופת חז"ל, ולכן השמיט הרמב"ם דין זה.

אבל דבריהם אינם מתיישבים עם דברי הרמב"ם בפירוש המשנה (שהובאו לעיל), שפסק כמו הדעה שמשומד להכעיס נחשב מין, וכתב במפורש שמי שמזלזל במצוות התורה נכלל בדברי הברייתא "שחיטת מין לעבודה זרה", ולפי זה הדין נוהג גם בימינו, שהרי גם בימינו ישנם יהודים המזלזלים במצוות התורה!

ניתן לומר שאכן זו סתירה, ובפירוש המשנה פסק הרמב"ם כמו הדעה שמשומד להכעיס נחשב מין, ואילו במשנה תורה שינה דעתו ופסק כמאן דאמר שרק משומד לע"ז נחשב מין, ולכן איסור הנאה משחיטת מין אינו נוהג כיום. אבל גם מדברי הרמב"ם במשנה תורה⁶³ מבואר שפסק כמאן דאמר משומד להכעיס נחשב מין. ואם כן השמטת הרמב"ם צ"ע.

בנוסף, הרמב"ם לא הביא במשנה תורה את איסור יינו של המין (כשם שהשמיט את איסור הנאה משחיטת המין), וגם לא את שאר הדינים המנויים בברייתא במסכת חולין ובתוספתא (המובאים לעיל בתחילת המאמר); אבל הביא הרמב"ם דין שריפת ס"ת שכתב מין. מדוע השמיט הרמב"ם את רוב הדינים של הברייתא (שאינ עליהם חולק), ופסק את דין ספר תורה שכתבו מין?

נראה ליישב את שיטת הרמב"ם על סמך הדברים שכתבתי לעיל. בזמן חז"ל אסרו גם את שחיטתו של המשומד להכעיס שאינו עובד עבודה זרה, וקנסו לחשוש שמא שחט לשם עבודה זרה או ניסך את היין לעבודה זרה, אף על פי שאין הדבר מצוי כל כך. אבל בדורות המאוחרים לא מצוי כלל שיהודי משומד להכעיס יעבוד עבודה זרה. היות שמדובר בחשש שאינו קיים כלל, האיסור בטל - כמו שלפי תנא קמא לא קנסו ואסרו את בניו של המין, משום שאינו מפקיר את אשתו ואין לחשש זה טעם.

מדוע אם כן פסק הרמב"ם לשרוף ספר תורה שכתב מין? לעיל, תבואת שור השיב:

ואע"ג דכתבו כל הפוסקים דין ס"ת שכתבו מין ישרף? יש לומר דהתם היינו טעמא דודאי כשכתב השם לא כתבו בקדושה כי אם לעבודה זרה. אבל בשחיטה אינו מכוין לכלום. אי נמי בספר תורה היינו טעמא דלא נגררו בתר ספרייהו, כדמשמע בשבת דף קט"ז.

אבל לעניות דעתי התשובה מבוארת בדברי הרמב"ם שלעיל: שריפת ספר התורה שכתב מין אינה מחשש עבודה זרה (שהרי מחמת חשש לא היו חכמים מתקנים לשרוף ספר תורה), אלא כדי שלא להניח שם למינים (כפי שכותב הרמב"ם במפורש).⁶⁴ לכן דין זה קיים גם ביחס למינים שאין בהם חשש עבודה זרה כלל.

דין ספר תורה שכתבו מין ישרף מובא בטור ובשו"ע (יו"ד רפא, א). נושאי הכלים⁶⁵ פירשו (בעקבות רש"י) שמדובר במין האדוק בעבודה זרה, והספר ישרף משום שנכתב לשם עבודה זרה. אני תמה: א. למה התעלמו כל המפרשים מהסברו של הרמב"ם שהספר נשרף כדי לאבד שם המינים? ב. לפי דבריהם שהשו"ע פוסק את דין הברייתא, למה לא פסק השו"ע את שאר הדינים (כמו שחיטת מין אסורה בהנאה, ופתו פת כותי וכו')? וצריך עיון.

יא. מחלל שבתות בפרהסיא

לעיל הבאתי את תשובת הרשב"א שכתב:

משומד לחלל שבתות בפרהסיא או שאינו מאמין בדברי רבותינו הוא מין, ויינו יין נסך וספריו ספרי קוסמין, ויש אומרים אף בניו ממזרים.

לדעת הרשב"א, כשם שקנסו חכמים את המשומד להכעיס וחשדו בו שמנסך את היין ועובד עבודה זרה ומתיר את הניאוף, כך קנסו לחשוד במחלל שבתות בפרהסיא או במי

64 ולא כמו הטעמים שהציע תבואת שור.

65 בית יוסף, פרישה, ב"ה, ש"ך וט"ז.

שאינו מאמין בדברי רבותינו, שעשוי לזלזל בכל איסורי תורה. לדעת הרשב"א גם בימינו הקנס עומד במקומו, בניגוד לרמב"ם שהשמיט דינים אלו.⁶⁶

לכאורה נובע מכך שלדעת הרמב"ם יינו של מחלל שבתות בפרהסיא או של מין בימינו מותר. אבל אין הכרח לכך: גם אם הרחקות חז"ל מהמינים אינן נוהגות בימינו, בכל זאת לדעת הגאונים והרמב"ם המשומדים והמינים ואפיקורסים ומחללי שבתות בפרהסיא נחשבים כגוי לכל דבר.⁶⁷ היות שאסרו חכמים סתם יינם של גויים, ממילא נאסר גם יינו של מחלל שבתות בפרהסיא.⁶⁸

יב. סיכום

להלן המסקנות העיקריות של המאמר:

- א. השאלה אם ההרחקות של המינים נוהגות רק במין האדוק בעבודה זרה או במשומד לעבור עבירות תלויה במחלוקת אמוראים.
- ב. לכולי עלמא האיסורים הללו הם קנס דרבנן, וגדר הקנס הוא שאין לתת אמון במינים, והם חשודים לעבור עבירות חמורות.
- ג. נחלקו האמוראים אם רק במשומד לעבודה זרה גזרו חכמים, או גם במשומד לכל עבירות שבתורה.
- ד. הרמב"ם השמיט הלכות אלו, משום שבזמנו אין מקום לחשוש לעבודה זרה.
- ה. הרמב"ם פסק את שריפת ספר תורה שכתב מין, משום שהשריפה נועדה שלא להניח שם למינים, ולא מחשש שנכתב לשם עבודה זרה.
- ו. הרשב"א כנראה חולק וסובר שגם בזמנו נוהגות ההרחקות ביחס למינים.

66 יתכן שלדעת הרשב"א הקנס של חכמים נאמר גם כשאינן חשש כלל לניסוך לשם עבודה זרה. אפשרות אחרת: לדעת הרשב"א החשש לעבודה זרה קיים גם בזמנו.

67 ראה לעיל הערה 33.

68 הברייתא שקבעה הרחקות מהמינים מרחיקה את המינים יותר מאשר גויים. למשל: בשר שנשחט על ידי גוי מותר בהנאה, ואם נשחט על ידי מין אסור בהנאה, כפי שמבארת הגמרא בחולין יג.